

Η θεωρία του Ρουσό για το κράτος

★ [Διεθνή](#) | [Διάφορα](#) | [Γνώμη / Ανάλυση](#) 📅 Monday June 20, 2011 14:50

Το δοκίμιο αυτό πρωτοεμφανίστηκε στην έκδοση του Σαμ Ντόλγκοφ "Ο Μπακούνιν για τον Αναρχισμό", δημοσιευμένο το 1980 από τις εκδόσεις Black Rose Books, Montreal. Η έκδοση από την οποία έγινε η μετάφραση, έγινε τον Οκτώβρη του 1997. Για τη παρούσα μετάφραση η οποία θα ολοκληρωθεί σε αρκετά κομμάτια - Πυράνχας Βόλος 2010.

Έχουμε ήδη πει πως ο άνθρωπος δεν είναι απλά το πιο ατομιστικό ον στη γη - είναι συνάμα και το πιο κοινωνικό. Ήταν μεγάλο λάθος από πλευράς του Ζαν Ζακ Ρουσό να θεωρεί πως η πρωτόγονη κοινωνία θεμελιώθηκε μέσω μιας ελεύθερης συμφωνίας μεταξύ των αγρίων. Δεν είναι όμως ο μόνος που το έχει πει. Η πλειοψηφία των νομομαθών και σύγχρονων αρθογράφων, είτε της σχολής του Καντ είτε οποιασδήποτε άλλης ατομικιστικής και φιλελεύθερης σχολής, αυτοί που δεν αποδέχονται την ιδέα μιας κοινωνίας βασισμένης στο θεϊκό δικαίωμα των θεολόγων, ούτε μιας κοινωνίας καθορισμένης από τη χεγκελιανή σχολή ως μια λίγο ή πολύ μυστική πραγματοποίηση της αντικειμενικής ηθικής, ούτε την φυσιοκρατική αντίληψη μιας πρωτόγονης κοινωνίας ζώων, όλοι δέχονται θέλοντας και μη και ελλείψει οποιασδήποτε άλλης βάσης, την σιωπηρή συμφωνία ή συμβόλαιο, ως το σημείο εκκίνησης τους.

Σύμφωνα με τη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου, οι πρωτόγονοι που απολαμβάνουν την απόλυτη ελευθερία μόνο στην απομόνωση, είναι από τη φύση τους αντικοινωνικοί. Όταν υποχρεώνονται να συνεργαστούν, καταστρέφουν ο ένας την ελευθερία του άλλου. Η πάλη αυτή μπορεί να οδηγήσει στην

αλληλοεξόντωση. Προκειμένου να μη συμβεί αυτό, καταλήγουν σε ένα συμβόλαιο επίσημο ή μη, με το οποίο παραδίδουν ένα μέρος της ελευθερίας τους για να διασφαλίσουν την υπόλοιπη. Αυτό το συμβόλαιο γίνεται το θεμέλιο της κοινωνίας ή καλύτερα του κράτους, γιατί πρέπει να κάνουμε σαφές ότι σε αυτήν τη θεωρία δεν υπάρχει χώρος για την κοινωνία. Μόνο το κράτος υπάρχει-ή πιο σωστά- η κοινωνία έχει απορροφηθεί από το κράτος.

Η κοινωνία είναι η φυσική μορφή ύπαρξης της ανθρώπινης συλλογικότητας, ανεξαρτήτως οποιουδήποτε συμβολαίου. Αυτοκυβερνάται μέσω των εθίμων ή των παραδόσεων, αλλά ποτέ μέσω των νόμων. Προοδεύει αργά υπό την ώθηση που δέχεται από τις ανθρώπινες πρωτοβουλίες και όχι από τη σκέψη ή τη θέληση του νομοθέτη. Υπάρχουν πολλοί νόμοι που την κυβερνούν χωρίς να το γνωρίζει, αυτοί όμως είναι φυσικοί νόμοι που ενυπάρχουν στο κοινωνικό σώμα, τόσο απλά όσο οι φυσικοί νόμοι ενυπάρχουν στα υλικά σώματα. Οι περισσότεροι από αυτούς τους νόμους παραμένουν άγνωστοι μέχρι σήμερα. Έχουν όμως κυβερνήσει την ανθρώπινη κοινωνία από τη γέννησή της, ανεξάρτητα από τη σκέψη και τη θέληση αυτών που την αποτελούσαν. Δε θα έπρεπε λιπόν να συγγέονται με τους πολιτικούς και δικαστικούς νόμους κάποιας νομοθετικής εξουσίας, νόμοι οι οποίοι υποτίθεται πως είναι η λογική συνέπεια του πρώτου συμβολαίου που συνειδητά διαμόρφωσαν οι άνθρωποι.

Το κράτος δεν αποτελεί ένα άμεσο προϊόν της φύσης. Αντίθετα με την κοινωνία, δεν προτάσσει το ζύπνημα της λογικής στους ανθρώπους. Οι φιλελεύθεροι λένε πως το πρώτο κράτος δημιουργήθηκε από την ελεύθερη και λογική βούληση των ανθρώπων. Οι άνθρωποι του "δικαίου" το θεωρούν ως έργο του θεού. Σε κάθε περίπτωση κυριεύει την κοινωνία και τείνει να την απορροφήσει πλήρως.

Μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι καθώς το κράτος αντιπροσωπεύει το δημόσιο καλό, το κοινό συμφέρον όλων, παρακρατά ένα μέρος της ελευθερίας του καθενός με σκοπό απλά να του διασφαλίσει την υπόλοιπη - αυτή όμως η υπόλοιπη, μπορεί να είναι μια μορφή ασφάλειας αλλά δεν είναι ποτέ ελευθερία.

Η ελευθερία είναι ενιαία και αδιαίρετη, κανείς δεν μπορεί να παρακρατήσει ένα μέρος της χωρίς να "σκοτώσει" το σύνολό της. Αυτό το μικρό κομμάτι που παρακρατά; είναι η ουσία της ελευθερίας μου, είναι το σύνολό της. Μέσα από μια φυσική αναγκαία και ακαταμάχητη κίνηση, όλη μου η ελευθερία συγκεντρώνεται με ακρίβεια στο μέρος, όσο μικρό κι αν είναι, που μου στερείς. Είναι η ιστορία της συζύγου του Κυανοπώγωνα, η οποία είχε στη διάθεσή της ένα ολόκληρο παλάτι με πλήρη κι απεριόριστη ελευθερία να μπαίνει οπουδήποτε, να βλέπει και να αγγίζει τα πάντα, εκτός από μια μικρή τρομακτική κάμαρα που η κυρίαρχη θέληση του φρικτού συζύγου της, της είχε απαγορεύσει απόλυτα να μπει. Απαρνήθηκε λοιπόν όλη την πολυτέλεια του παλατιού, και ολόκληρη η ύπαρξή της συγκεντρώθηκε στην τρομακτική μικρή κάμαρα. Άνοιξε την απαγορευμένη πόρτα προσεκτικά, αφού η ελευθερία της εξαρτώταν από αυτήν την πράξη, ενώ παράλληλα η απαγόρευση εισόδου ήταν μια κατάφωρη παραβίαση ακριβώς αυτής της ελευθερίας.

Είναι ακόμη και η ιστορία του Αδάμ και της Εύας. Η απαγόρευση να γευτούν τον καρπό από το δέντρο της γνώσης του καλού και του κακού, μόνο και μόνο επειδή έτσι το θέλησε ο Κύριος, ήταν μια πράξη στυγνού δεσποτισμού από πλευράς του καλού Κυρίου. Αν οι πρωτόπλαστοι είχαν υπακούσει, ολόκληρη η ανθρώπινη φυλή θα είχε παραμείνει προσκολλημένη στην πιο εξευτελιστική σκλαβιά. Η ανυπακοή τους μας εξανθρώπισε και μας έσωσε. Δική τους ήταν, στη γλώσσα της μυθολογίας, η πρώτη πράξη ανθρώπινης ελευθερίας.

Θα μπορούσε κάποιος να πει -μπορεί το κράτος, το δημοκρατικό κράτος που βασίζεται στην ελεύθερη συναίνεση όλων των πολιτών του, να είναι η άρνηση της ελευθερίας του;

Και γιατί όχι; Αυτό εξαρτάται από την αποστολή και την ισχύ που οι πολίτες παρέδωσαν στο κράτος. Ένα δημοκρατικό κράτος βασισμένο στην οικουμενική συναίνεση, θα μπορούσε να είναι πολύ δεσποτικό, ακόμη πιο δεσποτικό κι από ένα μοναρχικό, αν υπό το πρόσχημα της αντιπροσώπευσης της θέλησης όλων, επρόκειτο να καταπατήσει την ελεύθερη θέληση και βούληση του κάθε μέλους του.

Παρ' όλα αυτά, ας υποθέσουμε πως κάποιος λέει ότι το κράτος δεν περιορίζει την ελευθερία των μελών του, παρά μόνο όταν τείνει προς την αδικία ή το κακό. Προλαμβάνει τα μέλη του από το να αλληλοσκοτωθούν, να αλληλολεηλατηθούν, να προσβάλουν και γενικά να πονέσουν ο ένας τον άλλο, αφήνοντάς τους

παράλληλα πλήρη ελευθερία να κάνουν το καλό. Αυτό μας ξαναφέρει στην ιστορία της γυναίκας του Κυανοπώγωνα, ή αυτή του απαγορευμένου καρπού : Τί είναι καλό και τί κακό;

Από την πλευρά του συστήματος που εξετάζουμε, η διάκριση μεταξύ καλού και κακού δεν υπήρχε πριν την κατάληξη του συμβολαίου, όταν κάθε άτομο έμενε βαθιά στην απομόνωση της ελευθερίας του ή των απόλυτων του δικαιωμάτων, μη λαμβάνοντας υπ' όψη τους συνανθρώπους του, εκτός από αυτούς που του υπαγόρευαν η αδυναμία και η δύναμή του. Δηλαδή η σοφία και το συμφέρον του. Εκείνη την εποχή, ακολουθώντας ακόμη την ίδια θεωρία, ο εγωτισμός ήταν ο υπέρτατος νόμος, το μόνο δίκαιο. Το καλό καθοριζόταν από την επιτυχία, η αποτυχία ήταν το μόνο κακό, και η δικαιοσύνη ήταν απλά η καθιέρωση του τετελεσμένου γεγονότος, ανεξάρτητα πόσο σκληρό, φρικτό ή άδοξο ήταν αυτό, ακριβώς δηλαδή όπως είναι τα πράγματα τώρα στην πολιτική ηθική που επικρατεί στην Ευρώπη σήμερα.

Η διάκριση μεταξύ καλού και κακού σύμφωνα με αυτό το σύστημα, ξεκινά μοναχά με την κατάληξη του κοινωνικού συμβολαίου.

Επομένως, αυτό που είχε αναγνωριστεί ως θεσμοθέτηση του κοινού συμφέροντος, διακηρύχθηκε ως καλό, και ο,τιδήποτε αντίθετο σε αυτό ως κακό. Τα συμβαλλόμενα μέλη έγιναν πολίτες και υπάχθηκαν σε μια λίγο ή πολύ επίσημη υιοθέτηση, απ' όπου απέρρευε μια υποχρέωση : Να υποτάξουν τα προσωπικά τους συμφέροντα στο κοινό καλό, σε ένα συμφέρον αδιαχώριστο από όλα τα άλλα. Τα δικαιώματά τους διαχωρίστηκαν από το κοινό δίκαιο, ο μόνος αντιπρόσωπος του οποίου - το κράτος, ενδύθηκε (με) την εξουσία να καταστέλλει όλες τις παράνομες ατομικές εξεγέρσεις, αλλά και με την υποχρέωση να προστατεύει κάθε μέλος του στην άσκηση των δικαιωμάτων του, στο βαθμό που αυτά δεν ήταν αντίθετα προς το κοινό καλό.

Θα εξετάσουμε τώρα πώς θα έπρεπε να είναι το κράτος, έτσι θεσμοθετημένο σε σχέση με τους ομολόγους του, τα άλλα κράτη, όπως και σε σχέση με τους υπηκόους του. Αυτή η εξέταση φαντάζει σε όλους μας ως η πιο χρήσιμη και ενδιαφέρουσα γιατί το κράτος όπως προσδιορίζεται εδώ, είναι ακριβώς το σύγχρονο κράτος, στο βαθμό που έχει διαχωριστεί από τη θρησκευτική ιδέα - το αιρετικό ή αθεϊστικό κράτος που διακηρύσσουν οι σύγχρονοι αρθρογράφοι. Έχουμε λοιπόν: Από τί αποτελείται η ηθική του; Από το μοντέρνο κράτος όπως είπαμε, τη στιγμή που έχει ελευθερωθεί από το ζυγό της εκκλησίας και ακολούθως έχοντας αποτινάξει το ζυγό της οικουμενικής ή κοσμοπολίτικης ηθικής της χριστιανικής θρησκείας- τη στιγμή που δεν έχει ακόμη εισχωρήσει σε αυτό η ανθρωπιστική ηθική ή ιδέα, κάτι που δεν θα μπορούσε ποτέ να κάνει χωρίς να καταστρέψει τον εαυτό του. Γιατί στη διαχωρισμένη ύπαρξη και την απομονωμένη συγκεντροποίησή του, θα ήταν πολύ περιοριστικό να αγκαλιάσει, να περικλείσει τα δικαιώματα και επομένως την ηθική όλης της ανθρωπότητας.

Τα σύγχρονα κράτη έχουν φτάσει σε αυτό ακριβώς το σημείο. Ο χριστιανισμός τους χρησιμεύει μόνο ως πρόσχημα, ή φρασεολογία, ή μέσο εξαπάτησης του αδρανούς πλήθους, γιατί οι στόχοι που κυνηγούν δεν έχουν τίποτα να κάνουν με θρησκευτικά συναισθήματα. Οι μεγάλοι πολιτικοί ηγέτες των καιρών μας, Πάλμερστον, Μουράβιεφ, Βίσμαρκ, Καβούρ, Ναπολέον, σίγουρα γέλασαν πολύ όταν ο κόσμος πήρε στα σοβαρά τις θρησκευτικές τους διακηρύξεις. Ακόμη περισσότερο γέλασαν όταν ο λαός τους απέδωσε ανθρωπιστικά αισθήματα, πράξεις και προθέσεις, δεν έκανα ποτέ όμως το λάθος να χρησιμοποιήσουν δημόσια κάτι που δε θα είχε κανένα νόημα.

Τί απομένει λοιπόν για να θεσπίσει την ηθική τους; Το συμφέρον του Κράτους και τίποτα άλλο. Από αυτήν την οπτική, που τυχαίνει με ελάχιστες εξαιρέσεις, να υπήρξε αυτή των ηγετών, των ισχυρών κάθε εποχής και χώρας, από αυτήν την οπτική λέω, οτιδήποτε συμβάλλει στη διατήρηση, το μεγαλείο και την ισχύ του κράτους, όσο ανίερο ή ηθικά αποτροπιαστικό και αν φαντάζει, αυτό είναι το "καλό". Κι αντίστροφα, ό,τι αντιτίθεται στα συμφέροντα του κράτους, όσο "ιερό" ή οτιδήποτε άλλο κι αν είναι, αυτό είναι το "κακό". Αυτή είναι η κοσμική ηθική και πρακτική κάθε κράτους.

Το ίδιο συμβαίνει και με το κράτος που βασίζεται στη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου. Σύμφωνα με τη λογική αυτή, τα καλά και τα δίκαια ξεκινούν μόνο με το συμβόλαιο - στην ουσία δεν είναι παρά το περιεχόμενο και ο σκοπός του συμβολαίου. Δηλαδή, το κοινό συμφέρον και το δημόσιο δικαίωμα όλων των ατόμων που συνδιαμόρφωσαν το συμβόλαιο, εξαιρουμένων όλων όσων παραμένουν εκτός συμβολαίου. Δεν είναι επομένως τίποτα παρά η μεγαλύτερη ικανοποίηση για το συλλογικό εγωτισμό ενός ιδιαίτερου και απαγορευμένου συνεταιρισμού, ο οποίος, έχοντας ιδρυθεί πάνω στη μερική θυσία του ατομικού εγωτισμού του κάθε μέλους του, αποβάλλει εκ των πραγμάτων ως ξένους και φυσικούς εχθρούς την τεράστια

πλειοψηφία των ανθρώπων, άσχετα αν αυτή είναι ή όχι οργανωμένη με ανάλογο τρόπο.

Η ύπαρξη ενός κυρίαρχου αποκλειστικού κράτους, προϋποθέτει απαραίτητα την ύπαρξη, και αν χρειαστεί προκαλεί τον σχηματισμό κι άλλων τέτοιων κρατών, αφού είναι φυσικό πως τα άτομα που βρίσκονται εκτός αυτού, η ελευθερία και η ύπαρξή τους, απειλούνται από αυτό και θα έπρεπε με τη σειρά τους να συνεταιριστούν εναντίον του. Έτσι λοιπόν η ανθρωπότητα χωρίζεται σε έναν απροσδιόριστο αριθμό ξένων κρατών, όλων εχθρικών και αλληλοαπειλούμενων.

Δεν υπάρχει κοινό δίκαιο ή οποιουδήποτε είδους κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ τους. Αλλιώς θα έπαιναν να είναι ανεξάρτητα κράτη και θα γίνοντουσαν ομοσπονδιοποιημένα μέλη ενός μεγάλου κράτους.

Εκτός όμως κι αν αυτό το κράτος επρόκειτο να περικλείει όλη την ανθρωπότητα, θα ερχόταν αντιμέτωπο με άλλα μεγάλα κράτη, κάθε ένα ομοσπονδιοποιημένο στο εσωτερικό του και φέρον το ίδιο φορτίο αναπόφευκτης εχθρότητας. Ο πόλεμος θα εξακολουθούσε να παραμένει ο υπέρτατος νόμος, μια αναπόφευκτη συνθήκη ανθρώπινης επιβίωσης.

Επομένως, κάθε κράτος, ομοσπονδιοποιημένο ή μη, θα επεδίωκε την -στο μέγιστο βαθμό- ισχυροποίησή του. Πρέπει να ισοπεδώσει αντί να ισοπεδωθεί, να κατακτήσει αντί να κατακτηθεί, να υποδουλώσει αντί να υποδουλωθεί, αφού δύο εξουσίες παρόμοιες και συνάμα τόσο ξένες μεταξύ τους, δε θα μπορούσαν να συνυπάρξουν δίχως να αλληλοκαταστραφούν.

Άρα το κράτος είναι η πιο κατάφωρη, η πιο κυνική και η πιο πλήρης άρνηση της ανθρωπιάς. Κομματιάζει την οικουμενική και πανανθρώπινη αλληλεγγύη, κάνοντας κάποια από αυτά να συνεταιρίζονται με μόνο σκοπό αυτόν της καταστροφής, της κατάκτησης και της υποδούλωσης όλων των υπόλοιπων. Προστατεύει μόνο τους δικούς του πολίτες, αναγνωρίζει ανθρώπινα δικαιώματα, ανθρωπιά, πολιτισμό, μόνο μέσα στα σύνορά του. Από τη στιγμή που δεν αναγνωρίζει δικαιώματα άλλα από αυτά που ορίζει, αλαζονικά "αποκτά" το δικαίωμα να εξασκεί την πιο θηριώδη απανθρωπιά έναντι όλων των ξένων πληθυσμών, τους οποίους μπορεί να λεηλατεί, να εξολοθρεύει ή να υποδουλώνει κατά βούληση. Αν κάποιες φορές φαίνεται γενναϊόδωρο απέναντί τους, αυτό δεν οφείλεται σε κάποια αίσθηση καθήκοντος, γιατί δεν έχει καθήκοντα παρά μόνο απέναντι στον εαυτό του σε πρώτη φάση, κι έπειτα απέναντι σε αυτά από τα μέλη του που ελεύθερα το σχημάτισαν, που ελεύθερα συνεχίζουν να αποτελούν μέρος του, ή ακόμα όπως πάντα συμβαίνει στην ιστορία, σε αυτούς που γίνονται υποκείμενά του. Καθώς δεν υπάρχει σε ισχύ κάποιος διεθνής νόμος, και δεν θα μπορούσε ποτέ να υπάρξει με τρόπο μεστό νοήματος και ρεαλιστικό χωρίς να υποβαθμίζει από τα θεμέλιά της την αρχή της απόλυτης κυριαρχίας του κράτους, το κράτος δεν έχει υποχρεώσεις έναντι των ξένων πληθυσμών. Αν λοιπόν φερθεί σε έναν υπό κατοχή πληθυσμό με απάνθρωπο τρόπο, αν τον λεηλατεί ή τον εξολοθρεύει μόνο κατά το ήμισυ, αν δεν τον μειώνει ως το χαμηλότερο βαθμό σκλαβιάς, αυτό μπορεί να είναι μια πολιτική πράξη εμπνευσμένη από σύνεση ή και καθαρή μεγαλοψυχία, ποτέ όμως δε γίνεται από αίσθημα καθήκοντος, επειδή το κράτος έχει απόλυτο δικαίωμα στην κατά βούληση κατανάλωση των κατακτημένων πληθυσμών.

Η κατάφωρη άρνηση της ανθρωπιάς, που συνιστά την ουσία του κράτους, είναι, από την οπτική γωνία του κράτους, το υπέρτατο καθήκον του και η υπέρτατη αρετή του. Φέρει το όνομα πατριωτισμός και συνιστά ολόκληρη την ανυπέρβατη ηθική του κράτους. Την αποκαλούμε ανυπέρβατη ηθική, επειδή συνήθως πηγαίνει πέρα από το επίπεδο της ανθρώπινης ηθικής και δικαιοσύνης, είτε της κοινότητας είτε του ατόμου, και κατά τον ίδιο τρόπο συχνά βρίσκεται σε αντίθεση με αυτές.